

DOI: 10.5281/zenodo.15310777

Beynəlxalq adət hüququ beynəlxalq məhkəmə və tribunalların qərarlarında

Hüseynov Məqsəd,
Bakı Dövlət Universiteti Beynəlxalq
ümumi hüquq kafedrasının doktorantı.
e-mail: maqsadhuseynov@mail.ru

hüququnun inkişafı və formalaşmasına təsir etdiyini" qeyd etmişdi. Adət hüququnun beynəlxalq hüququn mənbəyi kimi bu gün də aktual olduğu şübhəsizdir. İnsanlar beynəlxalq

Məqalə beynəlxalq adət hüququnun formalaşması və tətbiqi ilə bağlı çoxsaylı nəzəri və praktiki məsələləri əhatə edir. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi və digər tribunalların təcrübələri, ənənəvi metodologiyaların və yeni yanaşmaların üstünlükləri və çətinliklərini göstərir. Yazıda əsas diqqət dövlət təcrübəsi və opinio juris-in müəyyən edilməsi və istifadəsinin təhlilinə yönəldilmişdir.

Müəllifin qeyd etdiyi əsas məsələlərdən biri beynəlxalq adət hüququnun təyini zamanı metodologiyanın dəyişməsidir. Ənənəvi olaraq, adət hüququ müəyyən edilməsi zamanı dövlət təcrübəsi (consistent state practice) və opinio juris (dövlətlərin bu təcrübələri hüquqi öhdəlik kimi qəbul etməsi) əsas götürülürdü. Lakin, bir çox beynəlxalq məhkəmə və tribunallar, bəzən, yazılı mənbələrə, xüsusilə, müqavilələrə və beynəlxalq təşkilatların qətnamələrinə üstünlük verirlər. Bu, metodoloji baxımdan, çətinliklərə səbəb olur, çünki bəzi hallarda yalnız yazılı materiallara istinad edilməklə, dövlət təcrübəsi və opinio juris-in geniş təhlili edilmədən nəticələr əldə edilir.

Açar sözlər: Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi, beynəlxalq adət hüququ, opinio juris, tribunal.

Bir əsr əvvəl, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin Nizamnaməsini hazırlayan Hüquqşünaslar Komitəsinə rəhbərlik edən Baron Deskamp, adət hüququnun "millətlər

adət hüququnun qayda və prinsiplərini bugün də məcəllələşdirməyə davam edirlər. Beynəlxalq Hüquq Komissiyası tərəfindən hazırlanan çoxsaylı konvensiyalara baxmayaraq, bu sənədlərdən çox azı universal və ya geniş iştirak səviyyəsindədir. Beynəlxalq məhkəmə və tribunalların son qərarları göstərir ki, adət hüququ "dağılmağa məhkum deyil" və yalnız mövcud müqavilə rejimlərinin buraxdığı boşluqları doldurmaqla məhdudlaşmır. Başqa mənbələrdə də qeyd edildiyi kimi, beynəlxalq hüquq həmişə əsasən adət hüququna söykənib və bu gün də belə qalır. Təəccüblü deyil ki, suveren dövlətlər üçün məcburi olan universal yazılmamış hüquq kimi adət hüququ hüquqşünasların diqqətini cəlb etmişdir.

Əsrlər boyu bu məsələ, xüsusən də onun formalaşma metodu və prosesi ilə bağlı bir çox maraqlı, çətin nəzəri və praktiki problemlər diqqət çəkmişdir. Bəzi müşahidəçilər üçün bu, "sirrini içində bir tapmacaya bürünmüş müəmma" kimi görünür. Dövlətlər adət hüququnun əsas təminatçıları olaraq çıxış edirlər.

Beynəlxalq adət hüququ təbiətə dəyişkən və asılı hüquq növü və ya hətta qeyri-müəyyən adlandırılmışdır. Digərləri isə adət hüququnun müasir beynəlxalq münasibətlərin sürətli inkişafına və daha müxtəlif beynəlxalq ictimaiyyətə uyğun olmadığını bildiriblər. Buna görə də, beynəlxalq səviyyədə adət hüququnun formalaşma prosesini və onun müəyyən edilməsi metodologiyasını araşdırmaq üçün böyük səylər göstərilmişdir. Bu sahədə ən son və nüfuzlu araşdırma Beynəlxalq Hüquq Komissiyası tərəfindən Maykl Vudun rəhbərliyi altında aparılmışdır. Onların işi Beynəlxalq Adət Hüququnun Tanınmasına dair Nəticələr adlı sənəd şəklində təqdim edilmişdir [3, s.233].

Beynəlxalq adət hüququnun müəyyən edilməsi prosesi zamanla təkamül edərək beynəlxalq məhkəmələrin və tribunalaların hüquqi təcrübəsində mühüm rol oynamağa başlamışdır. Beynəlxalq adət hüququ, müəyyən bir qaydanın mövcudluğunu təsdiq edən davamlı dövlət təcrübəsi və *opinio juris*, yəni dövlətlərin bu qaydaya hüquqi öhdəlik kimi yanaşması prinsiplərinə əsaslanır. Bununla belə, bəzi hallarda beynəlxalq məhkəmələr və tribunallar adət hüququnun müəyyən edilməsi zamanı yazılı mənbələrə, xüsusilə də müqavilələrə və BMT Baş Assambleyasının qətnamələrinə geniş şəkildə istinad etmişlər.

Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi bir çox qərarında müqavilə müddələrinin adət hüququ statusunu əlavə araşdırma aparmadan qəbul etmişdir. Məhkəmənin son qərarlarından biri olan "Jurisdictional Immunities of the State" işində dövlətlərin immunitetinə dair beynəlxalq adət hüququnun mövcudluğu qiymətləndirilmişdir. Məhkəmə, bu kontekstdə 1972-ci il Avropa Konvensiyasının

11-ci maddəsi [9] və 2004-cü il BMT-nin Dövlətlər və onların əmlakının yurisdiksiya immuniteti haqqında Konvensiyanın 12-ci maddəsinə əsaslanmışdır [10]. Məhkəmə hər iki sənədin mübahisəli tərəflər arasında qüvvədə olmadığını qəbul etsə də, onların beynəlxalq adət hüququna dair dəlil kimi istifadə edilməsinə xüsusi əhəmiyyət vermişdir. Bununla yanaşı, məhkəmə, dövlət təcrübəsini və *opinio juris*-i daha geniş şəkildə araşdırmadan, bu sənədlərə əsaslanaraq yekun nəticəyə gəlmişdir.

Eyni yanaşma "Enrica Lexie" arbitraj işində də müşahidə olunmuşdur. Tribunal, beynəlxalq adət hüququ çərçivəsində "territorial tort" istisnasının dövlətlərin cinayət yurisdiksiyasına tətbiq edilib-edilmədiyini araşdırarkən, 2004-cü il BMT Konvensiyasının 12-ci maddəsinə istinad etmişdir [3, 241]. Tribunal bəzi dövlətlərin bu konvensiyanın müddələrini beynəlxalq adət hüququ kimi qəbul etdiyini qeyd etsə də, digər dövlətlərin bu müddəaları qəbul etmədiyini bildirmişdir. Bununla belə, tribunal, dövlət təcrübəsini və *opinio juris*-i ətraflı şəkildə araşdırmadan, qərarını bu sənədlə əsaslandırmışdır.

Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi "Chagos" məsləhət rəyi işində özünütəyinatmə hüququnun 1965-ci ildə beynəlxalq adət hüququnun bir hissəsi olub-olmadığını müəyyən etməli idi. Məhkəmə, bu hüququn beynəlxalq adət hüququnun bir norması kimi formalaşmasının zamanla baş verdiyini və dövlət təcrübəsi ilə *opinio juris*-in tədricən möhkəmləndiyini qeyd etmişdir [3, s.243].

Bu nümunələr göstərir ki, beynəlxalq məhkəmələr və tribunalalar bəzən ənənəvi iki elementli metodologiyanın tam tətbiqini həyata keçirmək əvəzinə yazılı mənbələrə daha çox üstünlük verirlər. Bu isə beynəlxalq

adət hüququnun müəyyən edilməsi prosesində nəzəri və praktiki çətinliklər yaradır. Beynəlxalq hüquq doktrinasında bu qısa yolların istifadəsi geniş müzakirə olunmaqda davam edir və onların adət hüququnun müəyyən edilməsinə təsiri daha dərindən araşdırılmalıdır.

“Az daha çoxdur” düşüncə tərzini, aşağıda təhlil edilən qərarların bir çoxunda orta qəhət kimi görünür. Təhlil edilən hallar göstərir ki, beynəlxalq məhkəmələr və tribunalar beynəlxalq adət hüququnu müəyyən edərkən getdikcə daha çox qısa yollara müraciət edirlər. Bu hal həm müxtəlif beynəlxalq məhkəmələrdə və tribunalarda, həm də konkret qurumlar daxilində özünü büruzə verir. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin təcrübəsi buna yaxşı nümunədir [4, s.123].

Son dövrdə baş verən dəyişikliklərin araşdırılması göstərir ki, beynəlxalq məhkəmələr və tribunalar beynəlxalq adət hüququnu müəyyən edərkən aşağıdakı üç yanaşmaya üstünlük verirlər:

1. Beynəlxalq adət hüququnu tapmaq üçün yazılı materiallara baxın;
2. Bu, beynəlxalq adət hüququdur, çünki Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi belə deyib;
3. Ənənəvi metodologiyanın tam tətbiqindən yayınaraq daha sadə yollar seçmək.

Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi ilə bağlı bir çox hallarda beynəlxalq adət hüququnun sadəcə bəyan edildiyi, lakin sübut olunmadığı müşahidə edilir. Məsələn, bəzi hallarda məhkəmə dövlət təcrübəsi və *opinio juris*-i diqqətlə araşdırdığını iddia etsə də, bunun faktiki nümayişi təqdim edilmir. Başqa sözlə, hüquqi əsaslandırma aparıldığını iddia etsələr də, bu əsaslandırmanın nümayişi verilmədən

nəticələr elan olunur. Bu yanaşma metodoloji baxımdan qaneedici deyil, çünki hüquqda, eləcə də riyaziyyatda, nəticə düzgün olsa belə, uyğun nümayiş olmadan həmişə yoxlanışa tab gətirməyə bilər.

Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi, beynəlxalq adət hüququ çərçivəsində özünü müəyyən etmə hüququnun mövcudluğunu və məzmununu araşdırarkən, 14 dekabr 1960-cı il tarixli BMT Baş Assambleyasının 1514 (XV) sayılı qətnaməsinə və onun qəbul edildiyi şəraitə böyük əhəmiyyət vermişdir. Məhkəmə, bu qətnamənin hüquqi məzmununu və əhatəsini aydınlaşdırdığını vurğulamış və onun qəbul edilməsini dekolonizasiya prosesinin sürətlənməsinə mühüm töhfə kimi qiymətləndirmişdir. Bundan əlavə, məhkəmə qətnamənin beynəlxalq adət hüququnu müəyyən etməkdə qısa yol kimi istifadə edilməsinin, onun qəbul edildiyi tarixi şərait, normativ dəyəri və dövlətlər arasında özünü müəyyən etmə hüququnun qəbul olunması ilə əsaslandırıldığını bildirmişdir [6, s.402].

Beynəlxalq adət hüququnun müəyyən edilməsi ilə bağlı digər bir nümunə arbitraj sahəsində müşahidə olunmuşdur. Bir neçə tribunalı, müəyyən mühafizə standartlarının beynəlxalq adət hüququnda ifadə tapıb-tapmaması məsələsini araşdırarkən, yüzlərlə ikitərəfli investisiya qoyuluşu müqaviləsinin avtomatik əsas kimi götürməkdən çəkinmişdir. Bunun əvəzinə, daha dəqiq və təməl hüquqi yanaşmalar tətbiq edilmişdir. Məsələn, Glamis Gold işində tribunal, Şimali Amerika Azad Ticarət Razılaşmasının (NAFTA) 1105-ci maddəsinin sadəcə “beynəlxalq hüquqa qısa yol” olduğunu iddia edən yanaşmanı haqlı olaraq rədd etmişdir. Tribunal vurğulamışdır ki, bir müəqvilənin şərh olunması beynəlxalq adət hüququnun müəyyən edilməsindən fərqli

bir yanaşmadır. Tribunal həmçinin qeyd etmişdir ki, avtonom standart tətbiq edən arbitraj qərarları beynəlxalq adət hüququnun təyin edilməsinə təsir etmir [7, s.323].

Bu nümunələr göstərir ki, beynəlxalq məhkəmələr və tribunalalar bəzi hallarda hüquqi prinsipləri tam nümayiş etdirmədən, hüquqi əsaslandırmanı kifayət qədər ətraflı təqdim etmədən müəyyən nəticələrə gəlirlər. Hüquqi arqumentasiyanın və əsaslandırmanın tam nümayişi olmadan verilən qərarlar isə metodoloji baxımdan yetərli hesab edilə bilməz.

Bənzər bir yanaşma Cargill tribunalı tərəfindən də nümayiş etdirilmişdir. Tribunal, avtonom maddələrə həddindən artıq dəlil dəyəri verilməməsinin vacibliyini vurğulayaraq, bu maddələrin beynəlxalq adət hüququnun tələblərindən fərqli bir standartın yaranması üçün qəbul edilə biləcəyini qeyd etmişdir. Eyni zamanda, digər investor-dövlət tribunalaları sənədlərə istinad edərək beynəlxalq adət hüququnun müəyyənləşdirilməsinə çalışmışdır. Xüsusilə, yazılı materialların kodifikasiyasının nəticəsi olaraq, beynəlxalq adət hüququnun yeni normalarının formalaşdırıldığı hallarda tribunalalar və hakimlər bu materiallara istinad etməyə meyl etmişlər [1, s.248].

İnvestisiya qoyuluşu müqavilələrinin məzmunu adət hüququ ilə müqavilə hüququ arasında tam uyğunluq təşkil etmir. Məsələn, əcnəbilər və onların əmlakı üçün minimum müdafiə standartının inkişafı ilə sərmayə qoyuluşu müqavilələrində ədalətli və düzgün rəftar prinsiplərinin təkmilləşdirilməsi arasındakı fərqlər bunu sübut edir. Hər iki standartın birləşdirilməsi investorlar üçün cəlb edici görünsə də, beynəlxalq adət hüququnun

müəyyən edilməsi baxımından elmi metodologiya əsasında əsaslandırılı bilməz.

Beynəlxalq hüququn bəzi sahələrində kodifikasiyanın mövcudluğu məhkəmələrə və tribunalalara yazılı qaydaların praktikada tətbiqini nəzərdən keçirmək imkanı yaradır. Bu yanaşma, konkret praktik nümunələrdən ümumi qayda çıxarmaq əvəzinə, həmin qaydanın yazılı mənbələrlə dəstəklənməsini qiymətləndirməyə şərait yaradır.

Bəzi tədqiqatçılar hesab edirlər ki, beynəlxalq adət hüququnun müəyyənləşdirilməsində yazılı hüquqa artan istinad, ənənəvi "induktiv" yanaşmadan "deduktiv" yanaşmaya keçidin göstəricisidir. Prinsipcə, bu metodun istifadəsində problem olmasa da, yalnız yazılı mənbələrə əsaslanmaq və dövlət təcrübəsi ilə *opinio juris* barədə hərtərəfli müzakirə aparmamaq nəticələrin inandırıcılığını zəiflədə və hüquqi mühakimələrin natamam olmasına səbəb ola bilər. Halbuki, ənənəvi metodologiyaya uyğun yanaşma tətbiq olunsaydı, bu çatışmazlıqlar aradan qaldırıla bilərdi.

Beynəlxalq adət hüququnun müəyyənləşdirilməsində tez-tez istifadə olunan digər bir qısa yol Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin əvvəlki qərarlarına istinad edilməsidir. Bu yanaşma müəyyən problemlər yaradır. Birincisi, bu metod faktiki olaraq *presedent* hüquq sisteminin qəbul edildiyini göstərir. Beləliklə, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin əvvəlki qərarları, beynəlxalq adət hüququnun tərkib hissəsi hesab olunur, baxmayaraq ki, bu hüquq zamanla dəyişə bilər. Məsələn, Jones. Böyük Britaniyaya qarşı işində Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi dövlət immunitetinin "*jus cogens*" istisnasını araşdırarkən, birbaşa *Jurisdictional Immunities of the State* işində Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin qərarına istinad etmiş və bu qərarı beynəlxalq hüquq

baxımından səlahiyyətli hesab edərək, belə bir istisnanın hələ beynəlxalq adət hüququ kimi formalaşmadığını bildirmişdir [4, s.127].

Eyni yanaşma Dünya Ticarət Təşkilatının (WTO) Apellyasiya Orqanında da müşahidə olunur. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin müəyyən bir qərar qəbul etməsi, bu qaydanın avtomatik olaraq beynəlxalq adət hüququnun bir hissəsi kimi qəbul edilməsinə səbəb olmuşdur. Problem ondadır ki, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin qərarlarının hər hansı bir normanın beynəlxalq adət hüququna aid olub-olmamasına dair həlledici faktor kimi qiymətləndirilməsi metodoloji baxımdan mübahisəlidir.

İkincisi, bu qısa yol çox vaxt əvvəlki məhkəmə qərarlarının dairəsinin qeyri-dəqiq ümumiləşdirilməsinə gətirib çıxarır. Məsələn, "Territorial and Maritime Dispute" işində Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi, Qatar v. Bahrain işinə istinad edərək, BMT-nin Dəniz Hüququ Konvensiyasının (UNCLOS) 74 və 83-cü maddələrinin beynəlxalq adət hüququnu əks etdirdiyini qəbul etmişdir. Bununla yanaşı, Məhkəmə UNCLOS-un 121-ci maddəsinin 1-ci və 2-ci paragraflarını da tətbiq etmişdir. Halbuki, Qatar v. Bahrain işində 121-ci maddənin 3-cü paragrafı xüsusi olaraq nəzərdən keçirilməmişdir. Bu paragraf isə adalar və qayalıqlar arasındakı fərq müəyyənləşdirir. Buna baxmayaraq, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi, Territorial and Maritime Dispute işində 121-ci maddənin bütövlükdə beynəlxalq adət hüququ statusuna malik olduğunu bildirmişdir. Bu yanaşma ciddi metodoloji suallar doğurur. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi, konkret müqavilə müddəasının beynəlxalq adət hüququ xarakterini sübut etmək üçün dövlət təcrübəsi və opinio juris-i təhlil etmədən, sadəcə, öz əvvəlki

qərarlarına istinad edir. Halbuki həmin qərarlarda bu müddəanın beynəlxalq adət hüququ statusu ilə bağlı heç bir dəlil təqdim edilməmişdir [8, s.167-175].

Daha narahatedici bir nümunəyə Certain Activities işində rast gəlinir. Bu işdə Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi, 1975-ci il Urugvay Çayı Statutu çərçivəsində Pulp Mills işində tətbiq edilən prosedur qaydaları və öhdəliklərini transsərhəd ekoloji ziyan kontekstində beynəlxalq adət hüququ kimi qiymətləndirmişdir. Daha sonra Məhkəmə bu tənzimləmələrin beynəlxalq adət hüququnun tərkib hissəsi olduğunu elan etmiş, lakin bu iddianı təsdiqləyən dövlət təcrübəsi və opinio juris-i araşdırmamışdır.

Bu yanaşma təkcə Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinə xas deyil. Məsələn, 2011-ci ildə Seabed Disputes Chamber, həm ITLOS (Beynəlxalq Dəniz Hüququ Tribunalı), həm də Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin Dövlətlərin beynəlxalq hüquqa zidd hərəkətlərə görə məsuliyyəti haqqında sənədin (ARSIWA) bəzi müddəalarını beynəlxalq adət hüququ kimi qəbul etdiyini bildirmiş və nəticədə ARSIWA-nın tətbiq dairəsini genişləndirmişdir [11].

Üçüncü problem, məhkəmələrin mövcud norma və ya qaydanın beynəlxalq adət hüququna aid olub-olmaması barədə ümumiyyətlə heç bir rəy bildirməməsi ilə bağlıdır. Əgər əvvəlki məhkəmə və ya tribunal qərarlarında belə bir qayda müzakirə edilməyibsə, bəzi hallarda məhkəmələr bu barədə heç bir mövqə sərgiləmir. Prinsip etibarilə, bir normanın beynəlxalq adət hüququna aid olub-olmaması barədə qərar vermək məcburiyyəti yoxdur, xüsusilə də bu, məhkəmə və ya tribunalın qarşısında duran məsələlərin həlli üçün zəruri deyilsə.

Nəticə etibarilə, beynəlxalq adət hüququnun müəyyənləşdirilməsində məhkəmə presedentlərinə həddindən artıq etibar edilməsi metodoloji çatışmazlıqlara səbəb ola bilər. Ənənəvi metodologiyadan uzaqlaşaraq yalnız yazılı mənbələrə və əvvəlki qərarlara əsaslanmaq, hüquqi analizlərin yetərsiz və inandırıcılıqdan uzaq olmasına gətirib çıxara bilər. Buna görə də, beynəlxalq adət hüququnun müəyyənləşdirilməsində dövlət təcrübəsinin və opinio juris-in hərtərəfli təhlili mühüm əhəmiyyət kəsb etməlidir.

Xüsusilə narahatedici olan odur ki, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi bəzən bir normaya dair əsaslandırmasını avtomatik olaraq həmin normanın digər elementlərinə və ya daha geniş hüquqi mənbələrə, məsələn, Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının layihələrinə tətbiq edir. Bu halda, dövlət təcrübəsi və opinio juris-in yetərli olub-olmadığına dair araşdırma aparılmadan qərar verilmiş olur. Çox hallarda bu cür ümumiləşdirmələr ciddi hüquqi problemlər yaratmasa da, bəzi hallarda beynəlxalq hüququn inkişafını ləngidə bilər. Açıq uclu məsələlər dövlət təcrübəsi və opinio juris vasitəsilə daha dəqiq formalaşdırılmalıdır. Lakin Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi bəzi hallarda müvəqqəti və ya dəqiqləşdirilməmiş nəticələri beynəlxalq adət hüququnun tərkib hissəsi kimi qəbul edir. Məsələn, Gabcikovo-Nagymaros işində "zərurət halı" ilə bağlı mövqeyini ifadə edərkən, Məhkəmə bu məsələnin beynəlxalq adət hüququ çərçivəsində daha əvvəlki tribunallar tərəfindən tanınmadığını nəzərə almamışdır. Buna baxmayaraq, sonrakı məhkəmələr və tribunallar Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin qərarına istinad edərək, ARSIWA-nın 25-ci maddəsinin beynəlxalq adət hüququ statusuna malik olduğunu qəbul etmişlər. Eyni tendensiya, 1948-ci il

Genosid Konvensiyasının tətbiqi məsələsində də müşahidə olunmuşdur. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi ARSIWA-nın 16-cı maddəsinə istinad edərək, konvensiyanın müddəalarının beynəlxalq adət hüququnun tərkib hissəsi olduğunu irəli sürmüşdür.

Beynəlxalq hüquq nəzəriyyəsində Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin qərarlarının beynəlxalq adət hüququnun tərkib hissəsi kimi qəbul edilməsi geniş yayılmış yanaşmadır. Lakin bu proses, bəzən, "ping-pong" və ya "normativ Ponzi sxemi" kimi xarakterizə edilir. Belə ki, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin öz qərarlarında Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının işlərinə geniş istinad edir, eyni zamanda, Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının, öz növbəsində, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin presedentlərindən istifadə edərək beynəlxalq hüququ kodifikasiya etməyə çalışır. Bu qarşılıqlı əlaqə müəyyən dərəcədə başa düşüləndir, çünki Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi dövlətlərlə yaxın münasibətlərə malikdir və onların hüquqi mövqələrini müəyyən etməkdə mühüm rol oynayır. Bununla belə, bu yanaşma, bəzən, beynəlxalq hüququn inkişafı ilə məcəlləşdirilməsi arasında sərhədləri qeyri-müəyyən edir.

Nəticə etibarilə, beynəlxalq məhkəmə və tribunallar, xüsusilə Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi, bir normanın beynəlxalq adət hüququ olub-olmamasını müəyyən edərkən daha diqqətli yanaşma nümayiş etdirməlidirlər. Onlar yalnız Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin presedentlərinə istinad etməklə kifayətlənməməli, həm də dövlət təcrübəsi və opinio juris-i daha dərindən araşdırmalıdırlar. Əks təqdirdə, beynəlxalq hüququn inkişafı ləngiyə və bəzi normativ boşluqlar yarana bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. CA Bradley (ed), Custom's Future: International Law in a Changing World. Cambridge University Press, 2016, 360 p.
2. J Kammerhofer, 'Uncertainty in the Formal Sources of International Law: Customary International Law and Some of Its Problems' (2004) 15 EJIL, 523, 524.
3. Merkouris P., Kammerhofer J, The Theory, practice and interpretation of Customary International law. Cambridge Press University Press, 2022, 574 p.
4. Nooara Arajarvi The Changing nature of Customary international law. Routledge, 2018, 214 p.
5. North Sea Continental Shelf Cases (Federal Republic of Germany v Denmark; Federal Republic of Germany v The Netherlands) (Judgment) [1969] ICJ Rep 3, 44 [77]; see also Jurisdictional Immunities of the State (n 31) 122-23 [55].
6. Peter G. Staubach The Rule of Unwritten International law. Taylor and Francis, 2018, 602 p.
7. Sender & M Wood, "The International Court of Justice and Customary International Law: A Reply to Stefan Talmon, 2015, 624 p.
8. Territorial and Maritime Dispute (Nicaragua v Colombia) (Judgment) [2012]; ICJ Rep 624, 666 (114-18); Continental Shelf (Libyan Arab Jamahiriya/Malta) 29 [26]; Maritime Delimitation and Territorial Questions between Qatar and Bahrain (Qatar v Bahrain) (Merits) [2001] ICJ Rep 40 [167, 175],
9. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/state_immunities.shtml
10. <https://rm.coe.int/1680073139>
11. <https://academic.oup.com/book/57748/chapter-abstract/470809866?redirectedFrom=full-text>

Обычное международное право в решениях международных судов и трибуналов

Мақсад Гусейнов,
докторант, Бакинский государственный университет,
кафедра Международного публичного права.
 e-mail: maqsadhuseynov@mail.ru

Статья охватывает многочисленные теоретические и практические вопросы, связанные с формированием и применением обычного международного права. Практика Международного Суда и других трибуналов свидетельствует о преимуществах и трудностях традиционных методологий и новых подходов. Основное внимание в статье уделено анализу государственной практики и выявлению и использованию *opinio juris*. Одним из основных вопросов, отмеченных автором, является изменение методологии при определении обычного международного права. Традиционно при определении обычного права за основу брались практика государств (консистентная практика) и *opinio juris* (принятие государствами такой практики в качестве юридического обязательства). Однако многие международные суды и трибуналы иногда отдают предпочтение письменным источникам, особенно договорам и резолюциям международных организаций. Это влечет за собой трудности с методологической точки зрения, поскольку в некоторых случаях результаты получаются только со ссылкой на письменные материалы, без практики государств и широкого анализа *opinio juris*.

Ключевые слова: Международный Суд, обычное международное право, *opinio juris*, трибунал.

Customary International Law in the Decisions of International Courts and Tribunals**Maqsəd Hüseynov,****PhD student, Baku State University, Department of International Public Law.**

e-mail: maqsadhuseynov@mail.ru

The article covers numerous theoretical and practical issues related to the formation and application of customary international law. The practice of the International Court of Justice and other tribunals highlights the advantages and difficulties of traditional methodologies and new approaches. The article focuses primarily on the analysis of state practice and the identification and use of *opinio juris*. One of the main issues highlighted by the author is the change in methodology when defining customary international law. Traditionally, when defining customary law, the basis was the practice of states (consistent practice) and *opinio juris* (the acceptance of such practice by states as a legal obligation). However, many international courts and tribunals sometimes prefer written sources, especially treaties and resolutions of international organizations. This leads to methodological difficulties, as in some cases results are obtained solely by referring to written materials, without considering state practice and a broad analysis *opinio juris*.

Key words: International Court of Justice, customary international law, *opinio juris*, tribunal.

**Uluslararası mahkeme ve yargı organlarının kararlarında
uluslararası örf ve adet hukuku****Huseynov Maqsad,****Bakü Devlet Üniversitesi Uluslararası Kamu Hukuku Bölümü'nde doktora öğrencisi,**

e-posta: maqsadhuseynov@mail.ru

Makalede uluslararası örf ve adet hukukunun oluşumu ve uygulanmasına ilişkin çok sayıda teorik ve pratik konu ele alınmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı ve diğer mahkemelerin deneyimleri, geleneksel metodolojilerin ve yeni yaklaşımların avantajlarını ve zorluklarını göstermektedir. Makalede devlet uygulamalarına ve *opinio juris* tanımı ve kullanımının analizine odaklanılmaktadır. Yazarın vurguladığı temel konulardan biri, uluslararası örf ve adet hukukunun belirlenmesinde metodolojideki değişikliklerdir. Geleneksel olarak örf ve adet hukukunun belirlenmesinde esas alınan, tutarlı devlet uygulamaları ve *opinio juris*'tir (devletlerin bu uygulamaları hukuki bir yükümlülük olarak kabul etmesi). Ancak birçok uluslararası mahkeme ve yargı organı bazen yazılı kaynakları, özellikle de uluslararası örgütlerin antlaşmalarını ve kararlarını tercih etmektedir. Bu durum metodolojik açıdan zorluklara yol açmaktadır; zira bazı durumlarda devlet uygulamaları ve *opinio juris* kapsamlı bir şekilde analiz edilmeden, sadece yazılı belgelere başvurularak sonuçlara varılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Adalet Divanı, uluslararası örf ve adet hukuku, *opinio juris*, mahkeme.

